

Rod Pálkocov v premenách doby*

ZDENKO ĎURIŠKA

***KLúčové slová:** rod Pálka, Liptovský Mikuláš, garbiarsky priemysel, slovenské národné hnutie*

Pri archívnom a genealogickom výskume sa bádateľ stretáva s množstvom zaujímavých informácií, z ktorých sa väčšinou len časť priamo týka sledovanej témy. A neraz si uvedomuje, že aj tie ďalšie sú zaujímavé a dôležité a bolo by vhodné spracovať ich. Pri štúdiu prameňov ku genealógiám niektorých liptovskomikulášskych rodov, najmä Makovickovcov, Stodolovcov a Uramovcov, sme sa stretávali aj s množstvom informácií o rode Pálkocov. Uvedomili sme si, že Pálkovci síce neboli literárne činní a možno preto stáli trochu bokom od pozornosti historikov, no napriek tomu sa významne zapísali do dejín Slovenska. Toto poznanie sa nám stalo impulzom pre spracovanie genealógie tohto rodu. Uskutočnili sme rozsiahly matričný a archívny výskum a podarilo sa nám zachytiť zaujímavú históriu rodu za posledné tri storočia. Limitovaný rozsah nášho príspevku neumožňuje podrobný opis všetkých významných udalostí v živote členov rodu Pálkocov a komentovanie všetkých položiek rodokmeňa. Chceme sa preto pokúsiť prehľadnou formou priblížiť aspoň najvýznamnejšie z nich.

Vrbica a Vrbický Hušták

V prvej polovici 18. storočia sme zistili tri vetvy rodu, o ktorých predpokladáme, že mali spoločného predka. Jedna časom „po meči“ vymrela, ďalšie dve pretrvali až do súčasnosti. Ich príslušníci žili spočiatku vo Vrbici, no postupne sa z tohto poľnohospodárskeho mestečka sťahovali na neďaleký Vrbický Hušták, kde vládol čulejší remeselnícky ruch. Obe obce či mestečká, dnes už časti Liptovského Mikuláša, patrili panstvu Liptovský Hrádok, ktoré vlastnili viacerí feudálni zemepáni a od roku 1731 Uhorská kráľovská komora. Obyvateľstvo Vrbice tvorili väčšinou sedliaci, ktorí mali okrem domov a pôdy v intraviláne aj poľnohospodársku pôdu v extraviláne obce. Želiari, ktorí boli v menšine, takúto pôdu nemali a živili sa hlavne remeslom. Na Vrbickom Huštáku žili temer výlučne remeselníci.

Vrbický Hušták poskytoval výhodné podmienky aj pre zamestnanie Pálkocov, ktorým bolo pôvodne ševcovské a neskôr garbiarske remeslo. V cechových zápisniciach sme od začiatku

* Tento článok vznikol s podporou projektu „Pamäť Slovenska - Národné centrum excelentnosti výskumu, ochrany a sprístupňovania kultúrneho a vedeckého dedičstva“ (ITMS:26220120061) v rámci OP Výskum a vývoj spolufinancovaný zo zdrojov Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

18. storočia až do zrušenia cechov napočítali 28 ševcovských či garbiarskych majstrov z rodu Pálkocov. Niektorí boli viac, iní menej úspešní, tých prvých v cechu volievali do rôznych funkcií. Cechmajstrom sa v roku 1809 stal Ondrej Pálka (1780 – 1848), ktorý v tejto funkcii pôsobil až do smrti, a potom ho vystriedal jeho syn Ondrej (1800 – 1877).

Šikovnejší majstri sa v rámci možností pokúšali rozšíriť svoje skromné podnikanie. Začiatkom 19. storočia sa snažili zveľadiť majetok obchodovaním, na čo využívali najmä obchodné cesty. Surové kože chodievali nakupovať na výročné jarmoky do Pešti, do viacerých miest dolného Uhorska, na západné Slovensko, ale aj do Viedne a Krakova. Vozy bývali na ceste z Liptova naložené spracovanými kožami určenými na predaj a na späťcestnej ceste popri surových kožiach najmä tabakom.¹ Práve obchodovaním s touto komoditou získali viacerí majstri značný majetok. Príkladom bol Ondrej Pálka (1780 – 1848). Majstri získavali na cestách aj všeobecný rozhľad a do Liptova prinášali niektoré na slovenskom vidieku vzácne novoty. Ešte v prvej polovici 19. storočia k nim patrilo aj južné ovocie. Mikulášsky rodák, štúrovec Ján Drahotín Makovický spomína, že keď bol v roku 1836 ťažko chorý, priniesla mu jeho teta Zuzana Pálková, rod. Scholtzová, ako veľkú vzácnosť a liek pomaranč.² Získané finančné prostriedky majstri investovali spočiatku hlavne do nehnuteľností a neskôr, keď postupným rozkladom cechovej organizácie odpadli obmedzenia podnikania, aj do remesla.

Od dielni k fabrikám

Ondrejovi Pálkovi (1800 – 1877), Ondrejovmu staršiemu synovi, sa kúpou podarilo získať postupne dva domy v susedstve, a tak mohol v polovici 19. storočia rozšíriť rodinnú dielňu, pri ktorej otvoril aj obchod s kožou a miešaným tovarom. Okolo roku 1860 ju odovzdal synom Ondrejovi (1826 – 1892) a Petrovi (1828 – 1903). Tí si v roku 1883 spoločný majetok rozdelili a kým Ondrej zostal jediným vlastníkom garbiarskeho podniku, Peter si v dome na mikulášskom námestí otvoril nový obchod. Ešte za spoločného vedenia podniku bratia garbiarsku dielňu rozšírili, vybavili modernými strojmi³ a prebudovali na menšiu fabriku vyrábajúcu masťočiernu a krpcovú kožu.⁴ V roku 1892 prevzal podnik Ondrejov syn Ondrej Pálka (1854 – 1929), no v podnikaní nedosiahol väčšie úspechy a kríza ho zasiahla najmä v roku 1907, kedy bol nútený oznámiť insolvenčnú. Napokon sa mu podarilo podnik zachrániť a v roku 1910 ho odovzdal synovi Igorovi (1881 – 1957). Po vypuknutí prvej svetovej vojny však musel Igor narukovať do rakúsko-uhorskej armády a podnik viedol opäť Ondrej s pomocou

¹ KOVAČEVIČOVÁ, Soňa. Príspevok k dejinám garbiarskeho remesla v Liptove. In *Vlastivedný sborník Žilinského kraja*, 1959, roč. 3, s. 76.

² MAKOVICKÝ, J. D. *Denník Jána Makovického na rok 1838*, s. 12/40. Slovenský národný archív Bratislava (ďalej SNA), fond (ďalej f.) Vladimír Makovický, kart. č. 40. inv. č. 52, V/8.

³ PODRIMAVSKÝ, Milan et al. *Dejiny Slovenska 3*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1992, s. 455.

⁴ PICHŇA, Ján. Hospodársky vývoj so zreteľom na kožiarsky priemysel, In KUFČÁK, Emil (ed.) *Liptovský Mikuláš*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1968, s. 189-191.

Igorovej manželky Dariny, rod. Lackovej.⁵ Podnik pracoval len obmedzene, a napokon v dôsledku ťažkostí so surovinami a s pracovnými silami v roku 1918 výrobu zastavil.⁶

Novú vetvu rodu založil Ondrejov mladší syn Ján Pálka (1802 – 1885). Pracoval v rodinnej dielni, no po čase si založil vlastnú.⁷ V roku 1876 odovzdal majetok s dielňou synom Samuelovi (1833 – 1914) a Jánovi (1835 – 1904),⁸ z ktorých sa remeslu venoval hlavne Ján. S bratancom Ondrejom Stodolom⁹ patril medzi prvých mikulášskych, resp. vrbických a vrbickoHuštáckych garbiarov, ktorí sa vybrali na vandrovku do západnej Európy, aby spoznali a naučili sa najnovšie metódy a spôsoby výroby kože¹⁰, pričom sa dostali až do Bavorska. Koncom roku 1859 po predložení výučného listu a potvrdenia vrbickoHuštáckeho richtára Jozefa Scholtza, že sa: „...*jak v mravnom tak i političnom držaní statočne, pokojne, ako sa na príkladného mladíka svedčí, ku celoobecnej spokojnosti zachoval a spravoval*“, mu povolili samostatne pracovať.¹¹ Rodinnú dielňu prevzal v období rozpadu cechovej organizácie, čo uvoľnilo podnikateľské možnosti. Cez Liptov práve vybudovali Košicko-bohumínsku železnicu, ktorá tiež značne prispela k rozvoju mikulášskeho garbiarskeho priemyslu. Liptovský Mikuláš a priľahlé obce často stíhali ničivé požiare, ktoré síce na jednej strane spôsobovali značné škody, no na strane druhej posúvali rozvoj podnikania dopredu. Poškodený majiteľ dielne alebo fabriky sa snažil svoj podnik zakaždým vybudovať modernejšie. Jána Pálku postihol väčší požiar, po ktorom dielňu rozšíril a inštaloval parný stroj, už v roku 1882. Vzápätí však nasledoval osudný požiar mesta v lete 1883, ktorý zničil aj fabriky Lackovcov a Stodolovcov. Ich vlastníci však zakrátko na začadených zvyškoch vybudovali nové ešte modernejšie fabriky, Pálka v roku 1886.¹²

Po smrti Jána Pálku v roku 1904 sa jediným vlastníkom firmy stal syn Ján Ľudovít (1869 – 1935).¹³ Pokračoval v budovaní a rozširovaní fabriky, ktorá podobne ako podniky ďalších mikulášskych fabrikantov prosperovala najmä počas prvej svetovej vojny. Na cestách v mladosti získal nielen praktické skúsenosti, ale aj všeobecný rozhľad. Čítal Heineho, ruských spisovateľov, prírodovedecké knihy a socialistickú literatúru a postupne dospel k hlbokému kresťanskému a humanistickému svetonázoru, ktorý sám charakterizoval: „*Čo sa mňa týka, som preniknutý pravdou, že sa my ľudia máme cítiť ako bratia a sestry, máme sa milovať, a to aspoň*

⁵ PICHŇA, ref. 4, s. 196-197.

⁶ Štátny archív (ďalej ŠA) Bytča, f. Krajský súd Ružomberok (ďalej KS Rbk), firemné spisy firmy Igor Pálka, sign. 2547 (A II 212); porovnaj aj: ŠA Bytča, pobočka Liptovský Mikuláš (ďalej ŠA Liptovský Mikuláš), f. Okresný úrad Liptovský Mikuláš, spis č. 102/1940-prez. Poznamenávame, že prvý prameň uvádza ako rok zániku firmy rok 1919, druhý prameň rok 1918.

⁷ PÁLKA, Ján. *Zápisky*. Praha : Vydavateľské oddelenie YMCA, 1932, s. 5-6.

⁸ ŠA Liptovský Mikuláš, f. Okresný súd Liptovský Mikuláš, Pozemkoknižné protokoly obce Liptovský Mikuláš – Vrbický Hušták č. 487, 488.

⁹ MAŤOVČÍK, Augustín (ed.). *Slovenský biografický slovník 5*. Martin : Matica slovenská, 1992, s. 356- 357.

¹⁰ SALVA, Karol. O garbiarskom priemysle v Lipt. Sv. Mikuláši. In *Domový kalendár na r. 1885*. Liptovský Mikuláš 1885, s. 65-67.

¹¹ ŠA Bytča, f. Služnovský úrad Liptovský Mikuláš (ďalej SÚ LM), inv. č. 366/4650, kart. č. 98.

¹² ŠA Bytča, SÚ LM, Žiadosť Jána Pálku o povolenie stavby garbiarskej dielne vo Vrbici, inv.č. 539 (pri štúdiu v apríli 2009 sme zistili, že napriek uvedeniu v inventári sa tento spis v príslušných škatuliach nenachádza).

¹³ ŠA Bytča, KS Rbk, firemné spisy firmy Ján Pálka, sign. 2525 (A II 137).

*natolko, aby sme nečinili čo nechceme, aby druhí činili nám; máme si navzájom odpúšťať a vždy a všade, nakoľko len možno, dobre robiť svojim spolubližným...*¹⁴.

Jeho názory nakoniec vyústili do na Slovensku ojedinelého socializačného pokusu, ktorý začal realizovať vo svojej fabrike v roku 1919. Chcel ju pretvoriť na účastinársku spoločnosť alebo spoločnosť s ručením obmedzeným s podielom robotníkov, teda dnešnými slovami akúsi zamestnaneckú spoločnosť, aby robotníci mohli dostávať podiel na zisku. Zaviedol osemhodinový pracovný čas, platenú dovolenku a založil dve základiny, z ktorých poskytoval podporu chudobným robotníkom zamestnaným v jeho továrni a štipendiá ich študujúcim deťom. Veril, že takto sa mu podarí zlepšiť sociálne postavenie robotníkov a že ich bude inšpirovať k lepším pracovným výkonom. Podľa jeho vlastných slov: „*Pán továrnik musí zísť o jeden schodík dolu a stať sa správcom, a robotník musí o jeden schodík vystúpiť hore a stať sa pánom spolumajiteľom, a potom si už môžu – ako spoločníci a súdruhovia – podať ruky; takto prestane triedenie na proletárov a na buržujov; potom nech len rozumne a usilovne pracujú, a všetko ostatné bude im pridané.*“¹⁵ Tento pokus po dvoch rokoch stroskotal a jeho organizátora stál temer celý majetok. Podnik pracoval ešte do roku 1932, čiastočne s pomocou úverov, čiastočne vďaka vývozu do Ruska a pomohla mu aj spolupráca s Tomášom Baťom. Zlepšenie však bolo len dočasné.¹⁶ V období veľkej svetovej hospodárskej krízy všetky mikulášske fabriky postupne obmedzovali výrobu, viaceré ju museli zastaviť a nevyhol sa tomu ani Ján Pálka. Pravda, malo to pre neho katastrofálne následky. Prišiel o celý majetok a odsťahoval sa do Bratislavy, kde žil najmä z podpory detí. Sužovaný existenčnými starosťami vážne ochorel a 16. 7. 1935 zomrel.

V podnikaní ale už vo vlastných firmách pokračovali synovia, najmä Ján (1901 – 1981). Začínal vlastným podnikom založeným na troskách rodinnej fabriky, no postupne sa prepracoval k rozsiahlejším podnikateľským zámerom realizovaným na modernejších formách družstva alebo účastinárskej spoločnosti. Stal sa spoluzakladateľom a vedúcou osobnosťou viacerých podnikov, najmä Družstva pre koželužský a remenársky priemysel, spoločenstva s ručením obmedzeným (Pálka – Žuffa) za účelom nákupu surovín, pomocných látok, strojov a nástrojov pre garbiarsku a remenársku výrobu, sprostredkovania dodávok pre štát, verejné a súkromné podniky, spracovania surových koží a výroby remenárskych a brašnárskych výrobkov, v ktorom vykonával funkciu riaditeľa. Stal sa aj významným spolupracovníkom Baťovcov pri ich prenikaní na Slovensko. Jeho podnikateľské aktivity prerušil nástup nedemokratického režimu v roku 1939.

Jánov mladší brat Michal (1902 – 1983) začal v priestoroch rodinnej fabriky vyrábať viazanie na lyže z odpadového materiálu a po čase zaviedol aj výrobu kožených aktoviek zo špált, pri ktorej zamestnával 5 až 10 robotníkov.¹⁷ Neskôr si však vybral iné povolanie.

¹⁴ PÁLKA, ref. 7, s. 22.

¹⁵ PÁLKA, ref. 7, s. 37.

¹⁶ PÁLKA, ref. 7, s. 187.

¹⁷ ČUPKA, Milan. Galantérna, brašnárska a sedlárska výroba od roku 1918 do znárodnenia. In KUFČÁK, Emil (ed.). *Kožiarske závody v Liptovskom Mikuláši*. Liptovský Mikuláš : Kožiarske závody, n. p., 1972, s. 73.

Prehľad o podnikaní Pálkovcov by nebol úplný, keby sme nespomenuli aj dve menšie garbiarske dielne vedené členmi vetvy rodu známej pod menom Pálka-Rúčka, ktoré zanikli začiatkom 20. storočia.

Ďalšie povolania

V menšej miere sa u Pálkovcov vyskytli aj iné zamestnania, ktoré niekedy súviseli so zamestnaním členov rodín matiek. Napríklad v rodine Krivossovcev bolo udomácnené kožušnicke remeslo a dvaja synovia Juraja Pálku a Anny, rod. Krivossovej, Benjamín (nar. 1783) a Michal (nar. 1789), sa vyučili za kožušníkov. Ale aj z piatich synov Ondreja Pálku (1780 – 1848), ktorí prišli na svet v prvých dvoch deceniách 19. storočia, sa len traja (Ondrej, Ján a Samuel) vyučili za garbiarov. Jozef (1813 – 1851) sa stal lekárnikom a Adam (1808 – 1847) mydlárom a sviečkárom. Jozef rodinu nemal a otca v zamestnaní nasledoval jediný Adamov syn Ondrej v Poprade-Veľkej, kam sa druhý raz vydala jeho matka-vdova, no neskôr sa stal poštmajstrom a mestským notárom. Jeho študovaní synovia sa už venovali iným zamestnaniam, Július (1857 – ?) sa stal lesníckym úradníkom a Gejza (1870 – ?) lekárom. Mimoriadne zaujímavé osudy mal Ondrejov tretí syn Ladislav (1862 – 1950), ktorý začínal ako poštmajster v Poprade-Veľkej, potom sa stal správcom píly v Smižanoch, spoluvlastníkom menšej továrne na výrobu obrazových rámov v Malužinej a okolo roku 1910 sa usadil v Žiline, kde viedol papiernictvo, venoval sa rámovaniu obrazov a založil aj malú súkromnú galériu otvorenú v marci 1931 výstavou Janka Alexyho, Miloša A. Bazovského, Edmunda Gwerka a Zola Palugyaya. Najmladším zo synov Ondreja Pálku (1780 – 1848) bol Samuel (1817 – 1892?), ktorý sa postupne začal venovať obchodovaniu, no napokon sa dostal do veľmi zlej finančnej situácie a z Liptovského Mikuláša odišiel. Jeho syn Samuel (1849 – 1894) si tiež pravdepodobne pod vplyvom matkinej rodiny vybral zamestnanie mäsiara. Garbiarske remeslo za obchodovanie vymenil aj ďalší Samuel Pálka (1833 – 1914), Jánov syn, no aj on skrachoval a musel rodisko opustiť. Odsťahoval sa na východné Slovensko, kde sa jeho syn Otto (1877 – 1919) stal okresným zverolekárom v Šarišskej župe. Medzi vážené osobnosti patrili aj mikulášsky obchodník Peter Pálka (1828 – 1903), ktorý stál dlhé roky na čele filiálky martinskej Sporiteľne, úč. spol.

Mimoriadnym maliarskym talentom obdareného Jána Pálku (1830 – 1851) poslal otec na príhovor Gašpara Fejérpatakyho-Belopotockého na štúdium na akadémii výtvarných umení do Prahy, no podľahol veľmi mladý tuberkulóze. Na rozdiel od neho svoj hudobný talent mohol naplno rozvinúť Dušan Pálka (1909 – 1998), spoluvorca slovenského tanga.

Pálkovci v národnom hnutí

Rozhľad a skúsenosti z obchodných ciest a aj hmotná nezávislosť prispeli k ich národnému uvedomeniu. Podobne boli na tom viacerí liptovskí garbiarski majstri, a tak nečudo, že Liptovský Mikuláš s prilahlými obcami mal ešte pred Martinom ambíciu stať sa strediskom národného života. A Pálkovci boli pri tom. Azda prvým bol Ondrej Pálka (1800 – 1877), Sládkovičom

nazvaný „*otcom mikulášskeho našinstva*“.¹⁸ Od založenia spolku Tatrín bol jeho členom a ako známemu národovcovi a skúsenému podnikateľovi mu v roku 1846 zverili funkciu pomocného pokladníka spolku. Patril k oporám a spolupracovníkom Gašpara Fejérpatakyho-Belopotockého¹⁹ a Michala Miloslava Hodžu. Keď Ľudovít Štúr začal vydávať *Slovenské národné noviny*, stal sa jedným zo 44 účastinárov.²⁰ V búrlivých rokoch 1848/49 ho v januári 1849 s ôsmimi ďalšími národovcami zatkli, 1. februára odviezli smerom do Debrecína. Pálku však onedlho pre chorobu prepustili v Košiciach.²¹ Po návrate sa stal členom delegácie, ktorá panovníkovi zdržujúcemu sa v Olomouci predložila prosbopis s národnými požiadavkami. Liptákov zastupoval aj v ďalších podobných delegáciách.²² V auguste 1863 cestoval so synmi a ďalšími Mikulášanmi do Martina na zakladajúce valné zhromaždenie Matice slovenskej,²³ spolu so všetkými tromi synmi sa prihlásil za zakladajúceho člena a každý z nich vyplatil členský príspevok po 100 zlatých.²⁴

Jeho syn Ondrej (1826 – 1892), rovnako člen Tatrína, zakladajúci člen Matice slovenskej, aj nižšieho evanjelického slovenského gymnázia v Martine, sa po konštituovaní Slovenskej národnej strany po roku 1871 stal v hornom Liptove s Jánom Ružiakom jedným z jej hlavných činiteľov.²⁵

Nádejnými národnými pracovníkom boli v mladosti dvaja mladší synovia Jána Pálku (1802 – 1885) Samuel a Jozef. Aj Samuel Pálka (1833 – 1914) sa v roku 1861 s otcom zúčastnil na Memorandovom zhromaždení v Martine²⁶ a zvolili ho za člena delegácie, ktorá tento významný dokument odovzdala predstaviteľom uhorského snemu v Pešti. Ako člen *Memorandového vyslanstva* je zobrazený na jeho litografii, ktorú vyhotovil R. Weibezahl, litograf z Lipska. V prvých augustových dňoch roku 1863 sa s početnou skupinou Liptákov zúčastnil na zakladajúcom valnom zhromaždení Matice slovenskej v Martine a prihlásil sa za jej člena – i keď vzhľadom na svoje finančné možnosti so skromnejším členským príspevkom ako ostatní Pálkovci.²⁷ Po hospodárskom úpadku však z rodiska odišiel a viac sa on, ani jeho potomkovia, v národných veciach neangažovali.

¹⁸ KRAUS, Cyril (ed.). *Korešpondencia Andreja Sládkoviča*. Martin : Matica slovenská, 1970, s. 141.

¹⁹ HUČKO, Ján. *Gašpar Fejérpataky-Belopotocký*. Bratislava : SAV, 1965, s. 44.

²⁰ AMBRUŠ, Jozef (ed.). *Listy Ľudovíta Štúra 2*. Bratislava : SAV, 1956, s. 440.

²¹ BRTÁŇ, Rudo. Z osudov liptovských národovcov v roku meruôsmom. In LENKO, Július (ed.). *Zore nad Kriváňom*. Liptovský Mikuláš : Pripravný výbor celoštátnych osláv 100. výročia „Žiadostí slovenského národa“ a 30. výročia liptovskomikulášskej rezolúcie, b. r., s. 125.

²² RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie roku 1848 – 49, 1/1 – 5/2*. Martin – Bratislava : Matica slovenská – Slovenská akadémia vied, 1937 – 1972 (reg.).

²³ Zápisnica prvého valného zhromaždenia Matice Slovenskej v Turčianskom Sv. Martine, dňa 4. augusta roku 1863. vydržiavaného. In *Letopis Matice slovenskej*, 1864, roč. 1, s. 33.

²⁴ Menoslov členov Matice slovenskej. In *Letopis Matice slovenskej*, 1864, roč. 1, s. 67.

²⁵ ULIČNÝ, Ferdinand (ed.). *Liptovský Mikuláš*. Bratislava : Credo pre mesto Liptovský Mikuláš, 2006, s. 92.

²⁶ Archív literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice v Martine (ďalej ALU SNK), Menoslov národného slovenského zhromaždenia..., s. (3), sign. J 3154.

²⁷ Menoslov..., ref. 23, s. 67.

Jeho mladší brat Jozef (1843 – 1867) študoval na evanjelickom kolégiu v Prešove.²⁸ Pracoval v študentskej Národnej slovanskej spoločnosti aj neskôr v Slovenskej spoločnosti. Po maturite začal študovať právo v Pešti, no v školskom roku 1865/66 prešiel do Bratislavy. V Pešti spolupracoval najmä s rovesníkom a krajanom Jánom Nepomukom Bobulom. V máji 1865 vydali spoločne program nového „*mládeži slovenskej venovaného časopisu Junoš*“.²⁹ Jozef Pálka mal byť spoluvydavateľom časopisu, no keď sa rozhodol „*z málo slovenskej Pešti do slovenskejšieho Požúňa sa odobrať*“, musel sa tohto plánu vzdať.³⁰ „*Mravňozábavný mládeži venovaný*“ mesačník *Junoš* začal vychádzať v októbri 1865, ale vydržal len do konca prvého ročníka. Jozef Pálka o rok neskôr podľahol tuberkulóze.

Prejavom národného uvedomenia bola aj práca v spolkoch a v slovenskom ochotníckom divadle, ktoré malo od čias G. Fejérpatakyho-Belopotockého v Liptovskom Mikuláši hlboké tradície. Na jeho javisku sa striedali členovia viacerých generácií národne zmýšľajúcich rodín a Pálkovci neboli výnimkou. Niektorí vynikli viac, iní menej. Vystupovanie dievčat zvyčajne skončilo po sobáší. Azda najúspešnejšou herečkou rodu sa stala Mária Lacková, rod. Pálková (1887 – 1972), dcéra mäsiarskeho majstra Samuela Pálku (1849 – 1894). Vrcholom jej divadelnej kariéry bola postava Nory, ktorú vytvorila v roku 1913 v prvom predstavení Ibsena na slovenskej divadelnej scéne. Režisér predstavenia Pavol Gallo ju popri martinskej Márii Pietrovej označil za najlepšiu slovenskú herečku.³¹ Bola teda miestnou „divou“ a, ako píše historik mikulášskeho divadla Ladislav Čavojský, hrala väčšinu hlavných ženských úloh, od lyrických cez charakterové až po spomenutú Noru.³²

Pálkovci v československom odboji

Niektoré aktivity v národnom hnutí do roku 1918 možno pokladať aj za politickú činnosť. Na ne mohli Pálkovci nadviazať v novej demokratickej Československej republike. Predovšetkým dvaja synovia socializátora Jána Ľudovíta Pálku Ján (1901 – 1981) a Michal (1902 – 1983) Pálkovci, ktorí sa neskôr význame zapojili aj do protifašistického odboja. Ján sa sobášom s Irenou Hodžovou v roku 1935 dostal do rodiny ministerského predsedu Milana Hodžu. Po rozbití republiky vyvíjal rozsiahlu odbojovú činnosť, organizoval ilegálne spravodajstvo na trase Praha – Belehrad – Paríž, pomáhal ujsť do exilu osobám, ktorým z politických dôvodov hrozilo prenasledovanie a zabezpečoval získavanie a prevod finančných prostriedkov pre odboj.³³ Spolupracoval pritom najmä s Milanom Hodžom, Vladimírom Žuffom a Jánom Bulíkom.³⁴ Vzhľadom na tieto aktivity a aj na rodinné spojenie s Milanom Hodžom sa stali s manželkou pre úrady

²⁸ ŠA Prešov, f. Kolégium východného dištriktu evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku v Prešove (1594 – 1954), inv. č. 248 Matrika študentov kolégia r. 1840 – 1870, zápis č. 34/1857 – 58.

²⁹ ALU SNK, List Jozefa Pálku Jánovi Drahotínovi Makovickému z 28. 6. 1865, sign. A 1184.

³⁰ Dopisy. Požúň,... In *Junoš*, 1865/1866, roč. 1, č. 2, s. 29.

³¹ CHMEL, Rudolf. Divadelný život. In KUFČÁK, Emil (ed.). *Liptovský Mikuláš*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1968, s. 325.

³² ČAVOJSKÝ, Ladislav. Slovenský divadelný miestopis. (L. Sv. Mikuláš). In *Javisko*, 1996, roč. 28, č. 1, s. 21.

³³ TAKÁČ, Ladislav. *Len sa nikdy nevzdať!* Liptovský Mikuláš : Transcius, 2000, s. 58 an.

³⁴ ŽUFFA, Vladimír Ján. *Skok do neznáma*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004, s. 43, 52, 56-59, 63, 71, 76, 86, 97 a i.

nepohodlnými s museli pomýšľať na odchod do bezpečia. Tehotná manželka Irena odcestovala do Švajčiarska už 15. 7. 1939. Ján ešte zostal na Slovensku v snahe podľa možnosti zlikvidovať svoje podniky, dostať čo najviac svojich finančných prostriedkov vo valútách do zahraničia a pokračovať v odbojovej práci. Pri plánovaní odchodu do exilu využil kontakty, ktoré získal pri obchodných cestách do Juhoslávie koncom roku 1939. Vykonával ich formálne v službách Slovenskej papierne v Ružomberku, v ktorej zastával funkciu člena správnej rady. Hlavným dôvodom týchto ciest však bola snaha vyviezť značnejšie sumy finančných prostriedkov a doručiť ich svokrovi Milanovi Hodžovi do jeho švajčiarskeho exilu.³⁵ Začiatkom februára 1940, opäť pod zámienkou obchodnej cesty pre Slovenskú papiereň, odcestoval do Belehradu, aby sa už nevrátil a tak unikol hrozbe prenasledovania a zatknutia, o ktorej bol zo spoľahlivých prameňov informovaný. Z Juhoslávie odišiel do Francúzska, kde sa stretol s rodinou a v lete 1941 všetci odcestovali do USA. Vrátil sa v roku 1945 a jeho manželka so synom v nasledujúcom roku.

Jeho brat Michal, ktorý sa rozhodol venovať obchodu a poľnohospodárstvu, najmä v oblasti obilného hospodárstva, sa usadil v Bratislave a prijal zamestnanie v Československej obilnej spoločnosti, neskôr Obilnej spoločnosti pre Slovensko, kde sa stal najprv kontrolórom a potom riaditeľom. Zúčastnil sa Slovenského národného povstania a v septembri 1944 na Povereníctve Slovenskej národnej rady (SNR) pre hospodárstvo a zásobovanie v Banskej Bystrici zabezpečoval zásobovanie produktmi rastlinnej výroby. V marci 1945 bol členom delegácie hospodárskych expertov SNR poverenej rokovaním s veliteľstvom II. ukrajinského frontu a v apríli 1945 sa stal na niekoľko mesiacov povereníkom SNR pre výživu a zásobovanie.³⁶

Pálkovci v komunistickom režime a v exile

Ján Pálka (1901 – 1981) chcel po vojne pokračovať v budovaní začatého diela. No nástup komunistického režimu zakrátko zničil všetko, čo budovali celé generácie. Družstvo „Pálka – Žuffa“ koncom roku 1948 znárodnili. Pálka, ako významný podnikateľ so zahraničnými stykmi a známosťami s predstaviteľmi Demokratickej strany, sa stal pre totalitný režim nepohodlným už predtým a bolo len otázkou času, kedy proti nemu namieri svoje útoky. V apríli 1948 ho príslušníci Štátnej bezpečnosti zatkli a väznili ho až do 1. 7. 1948. Aj po prepustení zostal pod dozorom Štátnej bezpečnosti. Vo vykonštruovanom procese proti Fedorovi Thurzovi a spoločníkom ho obvinili z trestného činu prípravy úkladov o republiku a z podvodu. V rozsiahlej žalobe z 3. 11. 1949 mu kládli za vinu, že sa v roku 1947 zapojil do práce ilegálnej americko-slovenskej spoločnosti v rámci úradne povolenej Československej spoločnosti, že prijal funkciu vedúceho jej liptovskomikuláškovej oblasti a že hoci vedel o pripravovanom ilegálnom odchode vedúcich činiteľov Demokratickej strany (R. Fraštackého, J. Lettricha

³⁵ PALKA, John. *Moje Slovensko, moja rodina*. Bratislava : Kalligram, 2010, s. 121.

³⁶ RÁKOŠ, Elo – RUDOHRADSKÝ, Štefan. *Slovenské národné orgány 1943 – 1968*. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1973, s. 499, 513.

a F. Hodžu) do zahraničia, neoznámil to úradom. Hlavné pojednávanie sa konalo 21. 12. 1949,³⁷ Pálka sa však na ňom už nezúčastnil, pretože sa mu medzitým podarilo aj s rodinou komunistické Československo opustiť. Útek začal pripravovať hneď po prepustení z väzenia a realizoval ho v marci 1949. S rodinou odišli s pomocou najatých prevádzáčov cez lesy a polia pri Petržalke do Rakúska. Usadil sa v New Yorku, kde so striedavým úspechom podnikal. Spočiatku sa pokúšal pracovať ako sprostredkovateľ pri vývoze a dovoze, no tento druh podnikania nebol veľmi výnosný, a preto dal po čase prednosť odchodu na dôchodok. Pôsobil v krajanskom exilovom hnutí, bol členom Stálej konferencie slovenských demokratických exulantov a pokiaľ mohol, pokračoval v podporovaní charitatívnych a kultúrnych podujatí. Na život emigranta si však nikdy nezvykol a ku koncu života pôsobil dojmom zlomeného človeka.³⁸

Jeho brat Michal Pálka sa v septembri 1945 stal opäť predsedom Obilnej spoločnosti pre Slovensko. Vo februári 1946 sa oženil s Albertou Wielopolskou, príslušníčkou poľského šľachtického rodu vlastníaceho veľkostatok v Malých Brestovanoch pri Trnave. Po nástupe komunistického režimu sa aj on rozhodol odísť s rodinou do exilu. Koncom apríla 1948 využil na to služobnú cestu do Budapešti, kde cestoval svojou tatrovkou. Sprevádzali ho kolegovia Alexander Kerney (pôvodne Kornhauzer), prezident Cukrospolu a riaditeľ DOVUS-u, a Karol Zajíc.³⁹ Jeho manželka Alberta s dcérou sa snažila dostať za ním a o útek sa pokúsila už 8. mája. No pri tomto pokuse ju československá finančná stráž chytila a musela sa vrátiť. Pokus však koncom mája zopakovala, tentoraz úspešne. Pálkovci sa usadili vo Veľkej Británii, kde sa im narodili ešte dve dcéry. Michal sníval o návrate domov, veril, že komunizmus v Československu padne a dovtedy chcel prečkať v príjemnom prostredí niektorej horskej chaty. No veľmi skoro sa začalo ukazovať, že to možné nebude a že je nutné zabezpečiť si novú existenciu. Rozhodol sa využiť štátnu pôžičku, v roku 1951 kúpil dom a kus lesa v dedinke Newhawn v grófstve Kent, vyklčoval ho a na jeho mieste vybudoval ovocný sad. Pestoval jablká, obilie a hlavne smreký a jedle, ktorými v čase Vianoc obdarúval priateľov. Neskôr príležitostne pracoval pre BBC.⁴⁰

Dušan Pálka (1909 – 1998), tretí z bratov, žil v Prahe, pracoval vo Zväze garbiarskych priemyselníkov v oddelení príprav obchodných zmlúv so zahraničím a po vojne sa dostal na ministerstvo priemyslu. Komunistický režim hneď od nástupu a po upevnení svojej moci zorganizoval viaceré „akcie“. Jednou z nich bola akcia 77 000 do výroby namierená proti časti spoločnosti predstavujúcej elitu a oporu bývalého demokratického režimu. Týchto ľudí (malo ich byť 77 000) násilne vyradili z ich spoločnosti a včlenili do radov robotníckej triedy. Touto akciou bol postihnutý aj hudobný skladateľ Dušan Pálka, ktorý bol v päťdesiatych

³⁷ ŠA Bratislava, f. Štátny súd Bratislava, Trestná vec proti Fedorovi Thurzovi a spol., Or III 490/49, kart. č. 106-107.

³⁸ PALKA, *Moje Slovensko*, ref. 35, s. 112-127 a i.

³⁹ Za poskytnutie týchto informácií ďakujeme dcére Michala Pálku Alžbete Johnson a Judite Pálkovej.

⁴⁰ Za Miškom Pálkom. In *Naše snahy*, 1982, roč. 18, č. 2, s. 15.

rokoch preradený do výroby a štyri roky opravoval a čistil výčapné pulty.⁴¹ Až neskôr sa mohol venovať výlučne skladateľskej činnosti.

Ludmila (1906 – 2000), jediná sestra Jána, Michala a Dušana Pálkovcov, bola jednou z prvých slovenských rozhlasových hlásateľiek. Vydala sa za právnika a verejného činiteľa Karola Pavlú, no ovdovela už v roku 1948. Žila v Bratislave a ani ona sa nevyhla prenasledovaniu zo strany komunistického režimu. Postihla ju najmä povestná Akcia B. Druhý raz sa vydala za inžiniera Mikuláša Fridczkého.

Pálkovské dcéry

Rod Pálkovcov bol bohatý na dcéry. Viaceré sa vydali do popredných a významných slovenských rodín. Pripomeňme, že Eva Pálková (1774 – 1842) bola matkou predčasne zomrelého štúrovca Jána Slavolúba Volku, Anna Pálková (1835 – 1869) matkou slovenského tolstojovca Dušana Makovického, ako aj podnikateľov a bankárov Vladimíra a Petra Makovickovcov, Zuzana Pálková (1840 – 1914) zasa matkou polyglota Vladimíra Krivossa. Ludmila Pálková (1844 – 1875) sa vydala za Petra Kuzmányho, syna superintendenta a prvého podpredsedu Matice slovenskej Karola Kuzmányho, Darina Pálková (1862 – 1935) za vedca svetového mena Aurela Stodolu, Oľga Pálková (1895 – 1974) sa v roku 1919 stala manželkou verejného činiteľa a právnika Pavla Fábryho.

Dcéry do vydaja často hrávali ochotnícke divadlo a zúčastňovali sa na národnom a spoločenskom živote. Pracovali v spolku Dobrodej, v Živene a vystupovali v spevokole Tataran. Významne sa zapojili aj do udalostí súvisiacich so vznikom Československej republiky koncom roku 1918. Oľga Pálková, neskôr vyd. Fábryová (1895 – 1974) a Anna Pálková, neskôr vyd. Sokolíková (1895 – 1955), patrili k skupinke liptovskomikulášskych dievčat vyšívajúcich pamätnú Zástavu slobody. Obe spolu s Anninou sestrou Máriou, vyd. Gallayovou (1899 – 1985), pracovali vo viacerých spolkoch.

Súčasnosť

Rod Pálkovcov prežil až do súčasnosti, aj keď v menej rozvetvenom rodokmeni. Jeho potomkov „po meči“ reprezentuje predovšetkým emeritný profesor biológie Washingtonskej univerzity v Seattle a súčasne aj autor pútavého rozprávania o svojej rodine a svojom vzťahu ku kraju predkov Ján – John Pálka s dvomi dcérami, syn Michal a vnukovia hudobného skladateľa Dušana Pálku žijúci v Prahe, bývalý rozhlasový zvukový technik Gustáv Pálka so synom Petrom v Novej Dedinke pri Bratislave a v Bratislave a aj Peter a Pavol Pálkovci, potomkovia žilinskej vetvy rodu, žijúci v Čechách. Z vetvy rodu Pálkovcov-Rúčkovcov pochádza Ing. Bohdan Pálka, predseda Spoločenstva bývalých urbarialistov a komposesorátu, pozemkového

⁴¹ VOKUŠOVÁ, Naďa. Potrebujem vidieť, že si šťastná. In *Život*, 1993, roč. 43, č. 13, s. 28-29.

spoločenstva Vrbica – Liptovský Mikuláš v Liptovskom Mikuláši a jeho synovec, violončelista a organizátor hudobného života, najmä Metropolitného orchestra Bratislava, Roman Pálka.

Cituj:

ĎURIŠKA, Zdenko. Rod Pálkocov v premenách doby In *Forum Historiae*, 2012, roč. 6, č. 1. ISSN 1337-6861.
http://www.forumhistoriae.sk/FH1_2012/texty_1_2012/duriska.pdf

...

*Mgr. Zdenko Ďuriška je pracovníkom Národného biografického ústavu Slovenskej národnej knižnice v Martine. Vo svojej vedeckej práci sa zameriava predovšetkým na genealogický výskum významných slovenských rodov a ich predstaviteľov. Je autorom množstva vedeckých štúdií a biografických článkov napr. o rodoch Galandocov, Godrovcov, Čaplovičovcov, Holéciovcov, Uramocov, Petrovcov a iných. Vydal monografiu Medzi mlynmi a bankami. Dejiny rodu Makovičovcov (Martin : Slovenská genealogická spoločnosť 2007), Národný cintorin v Martine. Pomníky a osobnosti. (Martin : MS – mesto Martin – SNK 2007) a viaceré ďalšie publikácie.
Kontakt: zdenko.duriska@snk.sk*